

EMPOWERING
CARE

РЕЗЮМЕ
на ДОКЛАДА ЗА СРАВНИТЕЛНО
ЕВРОПЕЙСКО ПРОУЧВАНЕ

ОВЛАСТЯВАЩА ГРИЖА. Овластяване на момичета настанени в Домове за деца в борбата с насилието срещу жени.

Финансирано от Европейския съюз

Овластяваща грижа. Овластяване на момичета настанени в Домове за деца в борбата с насилието срещу жени.

JUST/2012/DAP/AG/3078

Януари 2014 г.

OULUN YLIOPISTO
UNIVERSITY of OULU

Тази публикация се реализира с финансовата подкрепа на програма Дафне III на Европейския съюз. Съдържанието ѝ е отговорност на партньорите по проекта и по никакъв начин не отразява вижданията на Европейската комисия.

СЪДЪРЖАНИЕ

СЪДЪРЖАНИЕ	3
I УВОД.....	4
II МЕТОДОЛОГИЧНА РАМКА И РАБОТА НА МЯСТО.....	5
III СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО	6
1. МОМИЧЕТА.....	6
1.1. ПРЕЖИВЯВАНИЯ В ИНСТИТУЦИИТЕ: ПОЛОЖИТЕЛНИ И ОТРИЦАТЕЛНИ СТРАНИ.....	6
1.2. СОЦИАЛНИ И ИНТИМНИ ОТНОШЕНИЯ.....	7
1.3. ДЖЕНДЪР РОЛИ И ВЪЗПРИЯТИЯ	8
1.4. ДЕФИНИЦИИ, ЛИЧНИ ПРЕЖИВЯВАНИЯ И ОБОСНОВАВАНЕ НА НАСИЛИЕТО.....	8
2. ПРОФЕСИОНАЛИСТИ	10
2.1. ВИЖДАНИЯ, НУЖДИ И ВЪЗМОЖНОСТИ НА ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ	10

I УВОД

„ОВЛАСТЯВАЩА ГРИЖА. Овластяване на момичета настанени в Домове за деца в борбата с насилието срещу жени“ е двугодишен европейски проект, финансиран по програма Daphne III на Европейската комисия. Проектът е изпълнен в периода януари 2013 г. – декември 2014 г. „ОВЛАСТЯВАЩА ГРИЖА“ е разработен под координацията на SURT - Fundació de Dones (Каталуня, Испания) от мултидисциплинарен многонационален екип, включващ организации от България (Фондация „Асоциация Анимус“), Кипър (Mediterranean Institute for Gender Studies), Финландия (University of Oulu) и Италия (Tampere).

От една страна проектът „ОВЛАСТЯВАЩА ГРИЖА“ се стреми към увеличаване на знанията за разпространението и характеристиките на преживените насилие и малтретиране от момичета на възраст от 14 до 18 години, настанени в центрове за грижа от резидентен тип (Дом за деца) и под закрила на държавата в пет страни-членки на Европейския съюз: България, Кипър, Финландия, Италия и Испания. От друга страна, проектът цели да овласти младите момичета под закрила на държавата да защитават и предпазват себе си и връстниците си от насилие.

За да бъдат постигнати тези цели, на първо място партньорите по проекта проведоха качествено изследване на преживяванията на момичетата, свързани с насилие и малтретиране, възприятието им за джендър роли и интимните отношения. Изследването беше проведено с момичета на възраст 14-18 години, настанени в центрове за грижа от резидентен тип в Испания, България, Италия, Финландия и Кипър. На второ място въз основа на резултатите от сравнителното изследване ще бъде разработена и апробирана в реални условия **овластяваща програма** за момичета в институции в участващите държави. Като резултат от тези дейности ще бъде публикувано и разпространено **Ръководство за специалисти**.

Както е написано по-горе, първата дейност на проекта „Овластяваща грижа“ е провеждането на качествено изследване на разпространението и характеристиките на преживените различни видове насилие и малтретиране от момичета, настанени в домове (както преди, така и след настаняване в институциите), както и техните разбирания за джендър роли и стереотипи, както и за сексуални и близки отношения. Всяка организация- партньор по проекта проведе изследването в собствената си държава. Всяка организация подготви подробен доклад, включващ резултатите от изследването и техния анализ. Докладите са достъпни както на английски език, така и на съответните национални езици (български, испански, гръцки, финландски и италиански) на интернет сайта на проекта (www.empoweringcare.eu). В допълнение беше изработен сравнителен доклад, базиран на националните доклади, който представлява достъпния в целия Европейски съюз продукт на първата дейност по проекта. Сравнителният доклад също е достъпен на сайта на проекта.

Целта на това Резюме е да представи накратко Сравнителния доклад и да представи основните резултати от изследването, проведено в пет държави. Резюмето съдържа кратко изложение на методологичната рамка и разработването на дейностите по изследването, както и кратка

презентация за основните резултати от изследването във всяка държава. За по-подробен поглед в изследването се препоръчва да се прочете пълният Сравнителен доклад¹.

II МЕТОДОЛОГИЧНА РАМКА И РАБОТА НА ТЕРЕН

В началото на проекта партньорите разработиха обща методологична рамка и етични насоки, които ръководеха проучванията и работата на място в институциите.

Методологията беше базирана на методи на качествените проучвания, тъй като те са по-подходящи за описване на субективните преживявания на момичетата. В допълнение, качествения подход предоставя възможност за установяване на поверителна и интимна атмосфера, която е особено подходяща за провеждане на проучвания с непълнолетни, и особено юношите в институциите, които могат да откажат да участват в по-формалните количествени проучвания. Използваните техники за изследване са полуструктурирани индивидуални интервюта и фокус групи. Всички дейности по изследването са записани, транскрибирани и анализирани.

Целевата група на изследването са както непълнолетни момичета, настанени в институциите, така и специалистите, които работят с тях.

Участието на момичетата е чрез индивидуални интервюта и/или фокус групи. Целта на индивидуалните интервюта е да бъде събрана информация за личните им преживявания, с фокус върху изпитаното от тях насилие. Целта на фокус групите с непълнолетните момичета е да се обсъдят и споделят разбиранията и схващанията им за джендър ролите и джендър стереотипите, както и стереотипите на поведение в интимните отношения.

Участието на професионалистите също е чрез индивидуални интервюта и/или дискуссионни групи. Целта на участието на професионалистите е да се получи информация за техните възприятия, принос и опит при работа с момичетата. Възприятията, мненията и опитът на професионалистите предоставиха ценни информация за обхвата и характерните белези на преживените от момичетата насилие и малтретиране, за джендър ролите и интимните отношения, както и за нуждите и трудностите на професионалистите при работата с момичетата и тези проблеми.

В повечето държави изследването на терен е проведено от м. май до м. юни 2013 г. (освен в Кипър, където поради трудности с влизане в институцията за настаняване изследването е забавено и е проведено през м. декември 2013 г.). В България и Кипър изследването е проведено в една институция, докато в Испания, Финландия и Италия са обхванати по няколко институции. Сумирайки всички интервюта и фокус групи с момичета в петте държави, изследването е обхванало общо 100 момичета (57 чрез интервюта и 42 чрез фокус групи) и 52 експерта.

¹ Сравнителният доклад съдържа широка теоретична рамка и правна рамка, които могат да са полезни за получаване на по-подробен поглед върху темата на проучването.

III СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ИЗСЛЕДВАНЕТО

По-долу е представено резюме на сравнителния анализ на резултатите, получени чрез изследването в България, Испания, Италия, Финландия и Кипър. Първата част на сравнителния анализ се фокусира върху основните резултати, получени чрез участието на момичетата, и включва теми от ежедневието на момичетата, социалните им отношения, разбиранията им за джендър роли и лично преживяното от тях насилие. Втората част е с фокус върху професионалистите, вижданията им за живота на момичетата, нуждите им при изпълнение на служебните им задължения, както и възможностите, предоставени от позицията им.

1. МОМИЧЕТА

1.1. Преживявания в институциите: положителни и отрицателни елементи

Докладите на страните-участнички показват, че преживяванията на момичетата, настанени в институции са разнообразни, и че не е възможно да се говори за общо и сходно преживяване. Въпреки това при анализ на националните резултати се откриват някои общи елементи.

Момичета от петте държави споделят, че настаняването в институции е било труден процес, и че първия месец от престоя е бил сложен и проблематичен. Някои от момичетата казват, че при първоначалното влизане в институцията са изпитвали самота, тъга, срам и дезориентация.

Момичетата от Испания споделят факта, че въпреки че в началото им е било много трудно, институцията е най-доброто място, в което могат да бъдат. По сходен начин повечето момичета от България и Италия считат институцията за място на закрила. Противоположно, във Финландия повечето момичета показват негативно отношение и чувство към институцията.

Въпреки че институциите се възприемат като сигурно място, важно е да се отбележи, че повечето момичета никога не биха избрали да живеят в институция далече от техните семейства, и че предпочитат да не им се налага да живеят в тях. От негативна гледна точка, момичетата възприемат институциите както като място на закрила, така и като място на ограничаване. Момичета от петте държави споделят, че най-трудната част от живота им е била да свикнат с нормите и дисциплината на институцията.

Друг елемент от практическо значение, срещащ се в петте държави, е колко трудно е било на момичетата да оставят целия си живот при влизането в институцията.

1.2. Социални и интимни отношения

Друг елемент на анализа са характеристиките на социалните и интимните отношения на момичетата в резидентна грижа.

Разглеждайки социалните отношения вътре в институцията, повечето момичета заявяват, че имат добри отношения с другите в Дома, въпреки че съвместният живот с други млади жени не винаги е лесен. В допълнение повечето момичета казват, че имат добри отношения с професионалистите, от които получават подкрепа и грижа.

Относно социалните отношения като цяло (основно приятелства), в повечето държави момичетата твърдят, че имат малко приятели. Момичетата в България казват, че приятелските им отношения са ограничени до едно или две момичета. Те изразяват недоверие към повечето хора, и че изпитват страх от предателство и нараняване от хора извън тесния приятелски кръг. Момичетата от Италия също имат проблеми с доверието към хората, което е основна пречка пред изграждането и поддържането на стабилна социална мрежа. Във Финландия момичетата обясняват, че те нямат социална мрежа и като цяло не са задоволени от личните си отношения. В допълнение, както беше споменато по-горе, момичетата от Испания и Финландия обясняват, че им е изключително трудно да поддържат приятелствата от преди да влязат в институцията.

Разглеждайки отношенията на момичетата със семействата им, момичетата от петте държави са в сходни ситуации. Някои от тях имат редовен контакт със семействата си, а за други контактът е спорадичен и нередовен. Някои момичета обясняват, че нямат никакъв контакт с членове на семейството си.

Що се отнася до интимните отношения, момичетата в България и Кипър обясняват, че те нямат близки интимни отношения. Обратното, момичетата от Испания, Финландия и Италия уверяват, че имат интимни и сексуални отношения. От споделеното от момичетата относно отношенията, които поддържат с (предимно) момчета, може да се каже че като цяло тези отношения са базират на патологични модели. Например повечето момичета от Испания, които излизат по срещи, са в „отровни“ връзки базирани на зависимост и контрол. Въпреки че някои от момичетата (особено от Италия и Испания) могат да определят симптомите на този тип връзки, т.е. да разпознаят знаци, че връзката се изменя към негативна, те все пак участват в неравни и дори насилствени отношения, в които се възпроизвежда патриархалната любовна динамика.

За да бъде разбран фактът, че повечето момичета са в нездравословни отношения, трябва да бъдат анализирани техния произход и житейски опит. Семейните им отношения са били и все още са сложни, а в много случаи и насилствени. В резултат на това липсата на внимание, липсата на подкрепа от семейството и/или насилието, преживяно от момичетата, имат директно влияние не само върху емоционалното им състояние, но и върху вида емоционални отношения, които те могат да поддържат. Очевидно е, че някои момичета в Домовете са способни да разчупят този модел и да започнат здравословна връзка – в резултат или на собствената си устойчивост или на терапевтичните дейности, в които са участвали, но за съжаление по-голямата част от момичетата в институциите повтарят този модел на отношения. Това показва ясно нуждата за работа

целенасочено и всеобхватно към идеята за равнопоставеност в партньорските отношения и предотвратяване на насилието от мъже.

1.3. Джендър роли и възприятия

Друг основен аспект, подложен на анализ в петте държави, е въпросът дали момичетата, настанени в домове, възпроизвеждат традиционните джендър стереотипи със своите думи. Във всички държави момичетата възпроизвеждат до по-висока или по-ниска степен джендър ролите и стереотипите. В този смисъл някои момичета от България, Испания и Кипър, например, уверяват че момчетата са по-силни, вродено по-агресивни от момичетата, както и по-разкрепостени от момичетата. В допълнение те твърдят, че момичетата са с много по-сложни характери, и че животът им е по-сложен и труден в сравнение с живота на момчетата. Някои момичета твърдят, че момичетата са по-страстни и емоционални от момчетата, или най-малкото че момчетата не демонстрират емоционалната си страна толкова ясно, колкото момичетата. Възприетите представи са притеснителни от джендър гледна точка. По-точно, очакванията на младите жени възпроизвеждат системата на патриархални ценности и поставят жените в силно сексуализирана и обезценена социална позиция.

Въпреки широкото разпространение на сексистките стереотипи, които възпроизвеждат и подсилват силно патриархалното социално виждане на момичетата в домове в страните-партньори по проекта, някои момичета подлагат дадени идеи на съмнение и твърдят, че не е честно момчетата и момичетата да се третират и отглеждат различно. Интересно е да се види дали момичетата са способни да идентифицират как възпитанието и моделите на социализация, които са възприети през детството и юношеството могат да (и реално) имат ефект върху бъдещите манталитет и действия. В това отношение, въпреки че в някои случаи момичетата показват склонност да приемат като нормални и естествени някои поведения, които се различават между момчета и момичета, в други случаи те са наясно, че това се дължи на социално конструирани и заучени разлики. Това е особено валидно за момичетата, живеещи в Испания и Италия.

1.4. Дефиниции, лични преживявания и обосноваване на насилието

Всички национални доклади предоставят информация за начина, по който момичетата настанени в институции дефинират какво означава насилие за тях. Момичета от България, Испания, Финландия, Италия и Кипър предоставят няколко дефиниции на насилие. В повечето случаи, момичетата първо говорят за физическо насилие, а след това и след допълнително замисляне споменават и психологическо насилие. Само в някои случаи момичетата говорят за сексуално насилие. Едно възможно обяснение за това, че сексуалното насилие не се идентифицира веднага е фактът, че то все още е табу – както за момичетата в домовете, така и за обществото като цяло, и че все още има много трудности при споменаването му и говоренето за него. Често момичетата не говорят за специфични видове насилие, а използват по-обща дефиниция за насилие и обясняват, че насилието е „когато някой те кара да правиш нещо, което не искаш” или „нещо, което боли”.

Един от критериите за подбор на момичетата, които да бъдат интервюирани, е че те са били жертви на насилие. По тази причина всички момичета, участвали в индивидуални интервюта са били подложени на някакъв вид насилие. Въпреки това, не всички признават или обясняват това по време на интервюто. В България например, някои момичета отричат да са били подлагани на насилие. Тези момичета разпознават насилието само в най-крайните му форми и твърдят, че не са били в такива ситуации. В този смисъл някои от момичетата разбират насилието като нещо нормално, като присъща част на живота. Също като някои от момичетата от България, момичета от другите държави също показват неохота да говорят за собствените си преживявания на насилие, което е изцяло разбрано и уважено от изследователите.

Други момичета говорят за преживяното от тях и споделят историите си с изследователите. Момичета от всички държави са претърпели физическо, психологическо и сексуално насилие. В повечето случаи момичетата обясняват, че са преживели всички видове насилие, т.е. физическа и психологическа агресия, сексуална злоупотреба, унижения и изоставяне. Някои момичета са преживели един вид насилие, а други са жертви на различни ситуации на насилие. В повечето случаи момичетата обясняват, че извършителят е член на семейството или човек, когото познават. Точно фактът, че извършителят е член на семейството причинява силно объркване, дезориентация и стрес сред момичетата.

Момичетата също описват чувствата си, докато са били в ситуацията на насилие, която в някои случаи е продължила дълго време. Момичета от петте държави споделят, че по време на епизодите на насилие са се чувствали напълно дезориентирани и не са знаели какво да направят и кого да помолят за помощ. Повечето момичета обясняват, че не са могли да кажат на никого, че са жертви на насилие, и че това ги е накарало да се чувстват много самотни.

Също така е интересно да се отбележи, че някои момичета от България, Испания и Финландия нормализират или омаловажават насилието, на което са били подложени, особено когато то е упражнено от близък член на семейството (например майка или баща). В зависимост от възрастта може да се каже, че реалността преживяна в институцията или в семейството им е единствената позната реалност, и по този начин някои може да възприеме идеята, че използването на насилие в човешките отношения е „нормално“. Някои момичета обясняват, че са разбрали за проблема в семейството им след като са видели други семейства и други реалности.

Последиците от преживяното насилие са силни и разностранни. В някои случаи момичетата изпитват вина за изпитаното насилие и за настаняването им в дом. Някои се чувстват отговорни по някакъв начин за всичко, което им се е случило, а други изказват мнение, че това което са преживели по никакъв начин не е тяхна отговорност. Момичетата обясняват, че по време на епизодите с насилие са се чувствали тъжни, засрамени, дезориентирани и загубени. Повечето от тях имат ниско самочувствие и имат големи трудности при установяването на здравословни, базирани на доверието отношения с другите, особено с възрастни и с мъже (в случаите на сексуално насилие). В допълнение някои от момичетата имат физически и психологически здравни проблеми поради преживяното насилие.

Друг важен въпрос, обсъден по време на индивидуалните интервюта, е дали момичетата биха оправдали използването на насилие. На този въпрос, зададен директно или индиректно, отговорите на момичетата от петте държави са разнообразни. Някои момичета от Финландия и Испания, например, са нормализирали насилието и самите те го използват спрямо другите. Други момичета от Испания се обявяват против използването на насилие, но обясняват, че в някои ситуации насилието може да е оправдано. Момичета от България казват, че имат желание за отмъщение и че биха упражнявали физическо насилие спрямо други хора, ако имаха тази възможност. Момичетата от Кипър говорят за „удряне“ на други в пода, ако има нужда да защитят по-малки брат или сестра, тъй като виждат това за приемлив начин за защита на тези, за които се грижат. Има и група момичета от Испания и Италия, които казват, че насилието никога не е допустим или оправдан избор.

Всички момичета, разбира се, биха искали да не са преживели насилие. Въпреки това, повечето от тях твърдят, че преминаването през толкова сериозно преживяване ги е направило по-силни и способни да се справят с бъдещи пречки, които биха срещнали в живота си. В това отношение, въпреки емоционалната крехкост, която повечето момичета изпитват, всички те са развили стратегии на издръжливост, които са им помогнали да оцелеят и да започнат нов живот.

2. ПРОФЕСИОНАЛИСТИ

2.1. Виждания, нужди и възможности на специалистите

За да получим пълна и всеобхватна картина на живота на момичетата, настанени в институции, в изследването чрез индивидуални интервюта и фокус групи участваха и професионалисти, работещи с момичетата.

Професионалистите твърдят, че е невъзможно да се говори за общи характеристики на момичетата, живеещи в институции. Въпреки това е вярно, че по-голямата част от момичетата споделят общи черти, като например, че са жертви на насилие (психологическо, физическо и/или сексуално) и/или са били отхвърлени от семейството.

Професионалисти от петте държави потвърждават, че не винаги е лесно да се работи с момичетата и да се води разговор за преживяното от тях насилие. Момичетата не винаги искат да говорят за това - или защото се страхуват да не бъдат съдени или наранени, или защото травмата е прекалено скорошна и не е преработена. Професионалистите и от петте държави уверяват, че им е трудно да установят връзки на доверие, които да направят възможна успешната комуникация и възможността да се работи по травмата. Повечето от професионалистите твърдят, че създаването на силни връзки, основани на доверие, е в основата на положителна интервенция при момичетата. В допълнение някои професионалисти изтъкват, че в някои случаи е нужна намеса и на външен специалист. Идеята за сътрудничество между съществуващите ресурси е силно предпочитана и поддържана от професионалистите от петте държави.

С оглед важноста от създаване на стабилни, изпълнени с доверие връзки между професионалистите и момичетата, някои професионалисти изтъкват нуждата и важноста от внимателно дефиниране на ролята им.

Домовете за деца/ Центровете за резидентна грижа трябва да са място на закрила и грижа, и по тази причина работещите там професионалисти трябва да могат да предложат това на момичетата. В този смисъл повечето от участващите в изследването професионалисти твърдят, че се чувстват квалифицирани да работят в такива институции. Въпреки това допълнително обучение би било от полза и би им помогнало да предлагат по-качествена помощ на момичетата. Професионалистите от Финландия и Испания, например, изказват интерес към участие в тренинги по темата за насилието.

За финал е интересно да се отбележи, че центровете в петте държави споделят, че не прилагат определени програми за предотвратяване на насилие и поощряване на равенство между половете. Въпреки че някои от професионалистите изказват тревога от факта, че отношенията на повечето момичета не са здравословни, и че социалните модели с които момичетата са имали контакт не са положителни, не са предприети дейности по налагане на модел на равноправие на половете. Вярно е, че някои професионалисти, особено в Испания, посочват че предотвратяването на насилие е част от ежедневните им дейности. Въпреки това изследването хвърля светлина върху нуждата за работа по възприемането на джендър ролите в институциите.

Във връзка с липсата на базирани на равенство на половете програми е важно да се отбележи, че повечето от професионалистите от България, Италия и Испания не могат да открият големи разлики между момчетата и момичетата. Някои от професионалистите откриват разлики в насока „момчетата са по-физически настроени, а момичетата са по-емоционални“ или че е „по-лесно да се работи с момчетата, отколкото с момичетата“ или обратното. Въпреки това не се прави джендър анализ на разликите между момчета и момичета. От друга страна, професионалистите от Финландия разглеждат факта, че има голяма разлика между момчета и момичета. И в двата случая е нужно да се повиши чувствителността към джендър въпросите, тъй като така или иначе съществува джендър анализ на срещнатите и липсващите разлики.

Повечето от професионалистите показват уважение към работата, която вършат. Всички те са съгласни, че това е стимулираща, но сложна професия. Те са наясно с отговорността, която носят като обучаващи и (вероятно) като основни модели за подражание от непълнолетните момичета. Повечето професионалисти потвърждават, че харесват работата си.